

עין יצחק

פינת ההלכה השבועית
מאת מרן הראשון לציון

הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א
בעל ה'ילקוט יוסף'

כתיבה ועריכה: הרב יצחק קורלנסקי

פר' דברים תשע"ט | גליון מס' 147

אכילת בשר ב'תשעת-הימים'

מהו מקור וטעם מנהג איסור אכילת בשר ושתית יין ב'תשעת הימים'? | האם מנהג האיסור הוא אף בבשר עוף? | בשר שנשאר משבת, האם מותר לאוכלו בימי החול של 'תשעת הימים'? | האם מותר לאכול בשבת בשר שנתבשל בשבת לצורך חולה ונתרפא? | כל "תיקו" בגמרא - כיצד פוסקים?

ודלא למיכל בישראל משנכנס אב, מנהג נכון הוא, וגירסא זו הביא הטור (סי' תקנא).

גם מרן השו"ע (סי' תקנא ס"ט) הזכיר מנהג זה, שכתב שיש נוהגים שלא לאכול בשר ולא לשתות יין בשבוע שחל בו, ומותר בחומץ של יין, ויש מוסיפים מראש חודש עד התענית, ויש מוסיפים משבעה עשר בתמוז. ומרן תלה דבר זה במנהג, וכתבו האחרונים שכיום המנהג שלנו שלא לשתות יין ולא לאכול בשר מראש חודש אב (מלבד ר"ח עצמו) עד אחר התענית.

ויש סמך לזה ממה שנאמר (דניאל י' ג): "לחם חמודות לא אכלתי, ובשר ויין לא בא אל פי, עד מלאת שלשה שבועים ימים", וכתב בשבולי הלקט (סי' רסג) בשם רב סעדיה גאון, ששלשה שבועים אלה, הם משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב, שהתענה בהם. ואמנם יש מהראשונים שהביאו המנהג שלא לאכול בשר ויין מיום י"ז בתמוז עד ט' באב, אך בדברי שאר הראשונים מבואר שהמנהג הוא מראש חודש אב.

אכילת בשר עוף

ולפי זה יש סמך גם למה שפסק מרן (סי' תקנא ס"י) שלפי המנהג שאין אוכלים בשר בימים אלו, גם בשר עוף בכלל האיסור, וכמו שכתב הארוחות חיים, הוא כפי שביאר בפי' הרס"ג (דניאל שם) שהכתוב "ובשר לא בא אל פי", היינו בשר עוף, כי בשר בהמה לא היו אוכלים כלל בגולה.

"פורץ גדר - ישכנו נחש"

הרמב"ן בתורת האדם (דף פא ע"ד) כתב שיש מקומות שנוהגים שלא לאכול בשר מר"ח עד התענית. וכ"כ הרוקח (סי' שי). וכן כתב בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' שו) והוסיף שהאוכל בשר בכל המקומות שנהגו בו איסור, הרי הוא פורץ גדר של הראשונים, ופורץ גדר ישכנו נחש" (קהלת י' ח). [ו"נחש" - ראשי תיבות: נידוי, חרם, שמתא. שיענש בענשי שמים, ועל כן יש ליזהר בכך]. וכן הובא בספר ארוחות חיים (הל' ט' באב, אות י'), ספר האשכול (אליבין, ח"ב עמ' קעט), והאור זרוע (ח"ב סי' תיז).

ובספר תורת חיים (סנהדרין ע"א) כתב שאסור לפרוץ גדר באכילת בשר ושתית יין, משום צער החורבן וצער השכינה, שהיא עמנו בצרה, כמו שנאמר (תהלים צא טו): "עמו אנכי בצרה", ו"בכל יום בת

שאלה: מהו מקור מנהג איסור אכילת בשר ושתית יין מראש ראש חודש אב עד אחר תשעה באב? ומה דין בשר שנותר מסעודות השבת, האם מותר באכילה לאחר השבת?

גזירה שרוב ציבור יכול לעמוד בה

תשובה: בגמרא (בבא בתרא ס ע"ב) מובא, שכאשר שחרב בית המקדש בשנית, רבו פרושים בישראל, שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין. נטפל להם רבי יהושע, אמר להם: בני, מפני מה אין אתם אוכלים בשר, ולא שותים יין? אמרו לו: נאכל בשר שמקריבים ע"ג המזבח, ועכשיו בטל?! נשתה יין שמנסכים ע"ג המזבח ועכשיו בטל?! אמר להם: אם כן, גם לחם לא נאכל, שכבר בטלו מנחות. אמרו לו: אין הכי נמי, נאכל פירות בלבד. אמר להם: אף פירות לא נאכל, שכבר בטלו הביכורים. אפשר בפירות אחרים. אמר להם: מים לא נשתה, שכבר בטל ניסוך המים בחג. שתקו. אמר להם: בני, בואו ואומר לכם: שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר, שכבר נגזרה גזרה, ולהתאבל יותר מדי אי אפשר, שאין גוזרים גזרה על הצבור אלא אם כן רוב ציבור יכול לעמוד בה. אלא שאם אדם סד את ביתו, ישייר אמה על אמה וכיו"ב, אך לא להתאבל יותר מדי, שלא לאכול בשר ולא לשתות יין כל השנה כולה.

למדנו מכאן, שדוקא כל השנה כולה אין לנהוג כן, אבל אם זה לימים מועטים, כמראש חודש אב עד אחר התענית, יכול רוב צבור לעמוד בכך, (ובפרט בשנה זו שראש חודש חל ביום שישי, שהאיסור הוא רק שבוע אחד, כי בר"ח אב מנהגינו לאכול בשר, וכן בשבת, וכן בשבת שלאחריה - תשעה באב שחל בשבת, אוכלים בשר ושותים יין כרגיל). ומכאן יצא המנהג שלא אוכלים בשר ולא שותים יין בימים אלו.

"לא אכלתי ולא בא אל פי"

מקור מפורש יותר מצינו בירושלמי (פסחים פ"ד ה"א), שם הוזכר, בין המנהגים הנכונים, ש"נשייא דנהיגי דלא למישתייא" מראש-חודש אב ואילך, מנהג נכון הוא. ולכאורה אינו מובן, הרי אין דרכן של נשים לשתות יין ולהשתכר, ואין זה מדרכי הצניעות (עי' כתובות סה ע"ע, ובמאירי, ובשו"ע אהע"ז סי' ע). ויש שביארו ש"מישתייא" הוא מלשון שתי וערב, שנושים הנוהגות שלא לארוג בגד מר"ח אב, מנהג נכון הוא. אך יש שגרסו להדיא "דנהיגי שלא למישתי חמרא

קול יוצאת ואומרת: אוי לי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי" (ברכות ג ע"א), וכתב שהמיקל בכך, מראה שאינו חס על כבוד קונו. כמו כן, הגאון רבי אליהו ישראל - רבה של ירושלים, לפני כמאתיים וחמישים שנה (הוא נבחר על ידי חכמים. לא על ידי ראש עיר וכדו'...), בספרו שו"ת קול אליהו (ח"א סי' מ"ה) כתב שכן המנהג להחמיר בעיה"ק ירושלים שלא לאכול בשר ולא לשתות יין מר"ח אב עד אחר התענית. וכן כתב מרן החיד"א בספרו מורה באצבע (סי' ה אות רלב-רלג), וכן הראשון לציון רבי מיוחס בכר שמואל בספרו פרי האדמה (ח"ד עמ' ח' ע"ד).

בשר שנשאר משבת

מרן החיד"א בברכי יוסף (סי' תקנא סק"ו) כתב שיש מקילים לאכול בשר שנשתייר מסעודות השבת, שיש מי שהביא ראיה להתיר (כוונתו לדברי שו"ת קול אליהו (שם), אך מכיון שדחה ראייתו, הוא חס על כבודו ולא הזכיר שמו) מהמבואר בגמרא (חולין יז ע"א) שבתחילה, כשהיו ישראל במדבר, היו רשאים לאכול בשר חולין על ידי נחירה, ללא שחיטה, ורק משנכנסו לארץ נצטוו על השחיטה, וכפי שנאמר (דברים יב כ-כא) "כי תאוו נפשך לאכול בשר וגו' כי ירחק ממך המקום וגו' וזבחת מבקרך ומצאנך וגו' כאשר צויתך", ונאסר להם בשר נחירה. ושאלו בגמרא לענין איברי בשר נחירה שהיו ביד ישראל במדבר והכניסו עמהם לארץ, האם רשאים לאכול מהם לאחר כניסתם לארץ ישראל, הואיל ואשתרי - אשתרי, כלומר, מכיון שבמדבר הותר להם בשר זה קודם שנכנסו לארץ, גם עתה, לאחר כניסתם, מותר להם באכילה. או שמשעה שנכנסו לארץ ישראל, אף מה שהיה אצלם קודם לכן אסור. ונשאר הספק בתיקו.

פלפול הלכתי שאינו מעשי

רש"י הוסיף שאף על פי שאין ספק זה נוגע כיום למעשה, ומה שהיה היה, אלא משום "דרוש וקבל שכר" (עי' סנהדרין נא ע"ב), ועל זה נאמר (ישעיה מב כא) "יגדיל תורה ויאדיר" (עי' רמב"ן שבועות כב ע"ב, ויד מלאכי כללי התלמוד כלל צא). אולם הרא"ש (שם סי' כג) כתב ש"דרוש וקבל שכר" שייך כשדורשים פסוקים, אבל לא שייך לומר על ספק בש"ס שהוא דרשה בעלמא, אלא נפקא מינה לאדם שאסר על עצמו איזה מאכל מסויים מזמן ידוע ואילך, והיה לו ממאכל זה שהיה אוכל והולך ממנו עד שהגיע אותו זמן, האם מותר לו לאכול ממה שנשתייר בידו.

"תיקו" - כיצד מוכרע למעשה?

ויש לנו כלל שבכל "תיקו" בגמרא, בדאורייתא - ספק דאורייתא לחומרא, ובדרבנן - ספק דרבנן לקולא, ובדיני ממונות אין מוציאים מהמוחזק, וכמבואר בדברי הר"ף (ברכות יב ע"א, ובהלכותיו, מועד קטן טז ע"ב, ובתשובותיו סימן רצא), הרמב"ם (פ"ח מהלכות ברכות הי"א) והרא"ש (שם ובפ"ק דברכות סי' יד). לעומתם, רבי אליעזר ממיץ בספר יראים (סי' שא) ובהגהות מימוניות (פ"ב מהל' חמץ ומצה הט"ז אות א) כתבו שבכל ספק בגמרא יש להחמיר, גם כשהוא ספק דרבנן. והחזון איש (הל' שביעית סי' כב אות א) החמיר וחשש לדעתם. אולם אנו תופסים כשלשה עמודי הוראה - הר"ף הרמב"ם והרא"ש.

ולפי זה כתב בשו"ת קול אליהו לנידון דידן, דכיון שהוא מנהג מדרבנן, הואיל ואשתרי - אישתרי, דהיינו מכיון שהיה הבשר מותר באכילה בשבת, ונשאר למוצ"ש ולימי החול, מותר לאוכלו.

חילוק בין הגברא ל"חפצא"

אולם החיד"א רמז שיש לדחות ראיה זו. והיינו, כיון שיש הבדל אם האיסור הוא ב"חפצא" או האיסור הוא ב"גברא", כלומר, שכאשר

האיסור הוא על החפץ עצמו, כגון שנדר שלא לאכול מאכל מסויים מיום פלוני, האיסור הוא על החפץ, וכן בבשר נחירה, שנאסר להם באכילה משנכנסו לארץ, שהבשר עצמו נאסר להם, אך מכיון שהוא הותר קודם כניסתם לארץ, יש מקום לדון שנמשך היתרו גם בארץ. אבל בשר בתשעת הימים אין האיסור על הבשר עצמו, אלא הוא איסור על הגברא שלא ישמח באכילת בשר בימים אלו, ימי אבלות על חורבן בית המקדש, ורק בשבת נדחה איסור זה משום עונג שבת, אבל במוצאי שבת חוזר האיסור על האדם לאכול בשר. אך סיים החיד"א דאף על פי שיש לדחות ראיה זו, מכל מקום אין למחות במקילים.

גם הגאון רבי ידידיה מונסונייגו, בשו"ת דבר אמת (או"ח סי' ג) העיד שמנהג עירו צפרו שבמרוקו היה להקל לאכול בשר שנשתייר מסעודות שבת וראש חודש, ושכן הלכה רווחת אצלם, שהואיל ועיקר דבר זה אינו אלא מנהג, אין לך בו אלא חידושו, ויש להקל. ובפרט בסעודה רביעית, או שנותן לילדים קטנים, יש לו על מי לסמוך, והמחמיר תבוא עליו ברכה.

בשר שנשבשל בשבת לצורך חולה ונתרפא

וכיו"ב כתב רבי יונה נבון - רבו של החיד"א - בשו"ת נחפה בכסף (חאו"ח סי' ג דף יב ע"א) לענין גוי שבישל בשבת לצורך חולה שאין בו סכנה, ואכל ונתרפא, שאסור לו להמשיך לאכול מאותו בישול בשבת, כיון שנתרפא, ולא אמרינן הואיל ואשתרי - אשתרי, דדוקא בבשר נחירה במדבר, שמעולם לא חל איסור על בשר זה. וכן בנידון הרא"ש שלפני הזמן שנאסר מחמת נדרו, היה מותר לכל העולם, ועתה מזמן זה ואילך נאסר עליו, משא"כ מה שכבר היה אסור מקודם, לא אמרינן הואיל ואשתרי - אשתרי.

מנהגי בני תימן

יש מבני התימנים שנהגו לאכול בשר גם אחר ראש חודש אב, וכפי שכתב בספר עריכת שלחן (עמ' קלה) שמנהג בני תימן לאכול בשר בימים אלו, ואינם נמנעים מאכילת בשר, אלא בסעודה המפסקת, כדין הגמרא. והם עושים נגד דעת הרמב"ם (פ"ה מהלכות תעניות ה"ו) שכתב המנהג שבשבוע שחל בו אין אוכלים בשר, (ואנו מנהגינו כדעת הראשונים שכתבו שאין אוכלים בשר כבר מראש חודש), והם באו מחו"ל ונהגו לעצמם מנהג שבכל הימים אוכלים בשר מלבד בסעודה המפסקת, והרי תמיד הם אומרים שהם קיבלו עליהם הוראות הרמב"ם, אלא שלטענתם זהו מנהג קדום, ועל כן נוהגים הם רק כדין הגמרא. אולם באמת ויכוח זה שייך בתימן, האם מנהג קדום זה היה כעיקר דין הגמרא, או כדעת הרמב"ם, אך מכיון שעלו לארץ ישראל, צריכים הם לנהוג בכל ההלכות כולם כמנהג ארץ ישראל, ולא יעשו עדרים עדרים.

ואמנם לגבי מנהגיהם, כגון בנוסח התפילה והמבטא וההברה, וכן בספרי-תורה שלהם, שיש בהם פסיקים ונקודות חרוטים בקלף בברזל, ימשיכו במנהגיהם אלו. אך בעניני הלכה, בדברים מפורשים בשולחן ערוך, וכגון שלא לאכול בשר מראש חודש אב, ונהגו כן בארץ ישראל במשך מאות בשנים, מכיון שבאו לארץ ישראל, עליהם לנהוג כנהג ארץ ישראל. וכבר ידוע מה שכתב מרן הבית יוסף בשו"ת אבקת רוכל (סי' ריב) שציבור שמגיע למקום שנהגו בו זה מכבר מנהג מסויים להחמיר, צריכים הם לנהוג כמנהג המקום שבאו לשם. ועל כן גם התימנים צריכים להפסיק לאכול בשר כבר מר"ח אב, עד אחר התענית.